

*Karolina Cynk*

Uniwersytet Rzeszowski

e-mail: [kcynk@ur.edu.pl](mailto:kcynk@ur.edu.pl)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5644-3167>

## Stosunek polskiej kadry akademickiej do kwestii środowiskowych na przykładzie jednej z polskich uczelni

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/ZN.2020.015>

**Abstrakt.** Celem artykułu jest poznanie poziomu wiedzy na temat środowiska przyrodniczego i zachowań wobec niego, prezentowanych przez wykładowców jednej z polskich uczelni wyższych. Badania dotyczące wartości środowiskowych w świadomości nauczycieli akademickich zostały przeprowadzone we wrześniu 2017 roku. W części teoretycznej przedstawiono założenia teorii ugruntowanej, na podstawie których została dokonana analiza danych. W części metodologicznej zaprezentowano hipotezy badawcze. Pierwsza z nich zakłada, że wykładowcy nauk przyrodniczych posiadają szerszą wiedzę na temat środowiska niż wykładowcy nauk humanistycznych, druga zaś zakłada, że przyrodnicy prezentują postawy bardziej przyjazne środowisku niż humaniści. W wyniku przeprowadzonej analizy wybranych danych stwierdzono, że wykładowcy nauk przyrodniczych posiadają gruntowniejszą wiedzę przyrodniczą niż humaniści. Niemniej od stanu tej wiedzy nie zależały deklarowane przez nich postawy wobec środowiska. Zarówno przyrodnicy, jak i humaniści opowiedzieli się za potrzebą ochrony środowiska i przyznawali się do podejmowania działań na jej rzecz. Sformułowane wnioski skłaniają do przyjęcia obu zaproponowanych hipotez.

**Słowa kluczowe:** socjologia środowiska; badania jakościowe; teoria ugruntowana; ochrona środowiska; inteligencja

## Attitude of the Polish Academic Staff to Environmental Issues

**Abstract.** The aim of the article is to study the level of knowledge and declared behaviour towards the environment among academic teachers at one of the Polish universities. In the theoretical part, the main assumptions of the grounded theory are presented. Next, research methodology is presented. The research was conducted in September 2017 among twenty academic teachers in the faculty of humanities and natural sciences. As a result of the analysis of the data, two hypotheses were verified. They concerned knowledge and attitudes. Academic teachers of the natural sciences presented broader natural knowledge than academic teachers of the humanities. The declared behaviour of respondents did not depend on the state of their knowledge. Both naturalists and humanists advocated for the need to protect the environment and take action for the environment. As a result of the analysis, two hypotheses were adopted.

**Keywords:** environmental sociology; qualitative sociology; the grounded theory; environmental protection; intelligence

## Wprowadzenie

W artykule zostało podjęte zagadnienie ochrony i zanieczyszczenia środowiska, które stanowi ważną kwestię nie tylko dla specjalistów – teoretyków czy empiryków, ale także dla każdego człowieka. Stan środowiska ma doniosłe znaczenie praktyczne, gdyż jego kondycja wpływa na jakość życia poszczególnych ludzi i całych społeczeństw. W artykule opisane zostały opinie dotyczące szkód, zagrożeń i ochrony środowiska prezentowane przez nauczycieli akademickich zatrudnionych na jednej z polskich uczelni wyższych. Celem artykułu jest poznanie stanu ich wiedzy i zbadanie, czy wpływa ona na deklarowane postawy wykładowców wobec środowiska. Podobne badania dotyczące percepcji stanu środowiska wśród społeczności akademickich prowadzili także m.in.: Çelikler (2013), Guven i Sulun (2017), Majoral i in. (2017), Tan (2014).

Wybór do badań nauczycieli akademickich był podyktowany tym, że stanowią oni specyficzną kategorię, która wyróżnia się m.in. wyższym wykształceniem, prezentowaną postawą, poglądami, zasadami moralnymi oraz zawodową i społeczną aktywnością (Bartoszek 2003). Celem pracy jest zatem zrozumienie sposobu, w jaki kwestia zagrożeń i ochrony środowiska jest postrzegana przez wykładowców. Nauczyciele akademicy stanowią elitę kulturową występującą pod postacią inteligencji. Tomasz Zarycki definiuje inteligencję jako „rodziny wielopokoleniowe i środowiska przyjacielskie, dzięki którym status ten ma pewną ciągłość, jest dziedziczony. [...] Jest to bowiem część elity, dla której kapitał kulturowy, rozumiany zarówno jako wykształcenie, jak i nieformalna wiedza, wychowanie, znajomość języków czy kontakty, jest najważniejszym zasobem społecznym” (Zarycki, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/tomasz-zarycki-jakie-elity-dla-rozwoju-polski/>, dostęp: 19.10.2017). Wśród ekspertów panuje spór o to, co należy do natury i genezy inteligencji. Mimo tych trudności literatura na temat inteligencji jest bogata; przykładowo Joanna Kurczewska wyróżnia cztery następujące sposoby definiowania inteligencji:

- jako zbiorowości ludzi wykonujących zawodowo pracę umysłową bądź artystyczną;
- jako zbiorowości osób, które swoją egzystencję uzależniają od pracy umysłowej i w związku z jej wykonywaniem znajdują się w określonym miejscu hierarchii społecznej, a także pełnią określone role w społeczeństwie i państwie;
- jako zbiorowości ludzi wyróżniających się ponadprzeciętnymi zdolnościami intelektualnymi, artystycznymi czy moralnymi niezależnie od ich pozycji społecznej;
- jako zbiorowości wyróżnionej ze względu na szczególny typ orientacji społecznej (Kurczewska 1998).

Dwa pierwsze z powyższych wątków podkreślają wykonywanie pracy umysłowej czy też utrzymywanie się z niej – jej podstawę stanowi kapitał kulturowy. Dwa pozostałe wskazują na walory moralne i orientację aksjologiczną – można je uznać za kapitał społeczny (Zarycki 2008). Niektórzy pierwszy z zaproponowanych sposobów wyjaśniania uznają za pewne uproszczenie i proponują, by zamiast zawodu jako kryterium przynależności do inteligencji traktować patriotyzm i odpowiedzialność za resztę społeczeństwa. Kapitał kulturowy ustępuje w tym przypadku kapitałowi politycznemu (Gella 2001).

W celu porównania badań autorki oraz tego, jak społeczeństwo ocenia kondycję środowiska i jakie działania w związku z tym podejmuje, można przytoczyć wyniki badań CBOS-u, których tematem była „Świadomość ekologiczna Polaków”. Zostały one przeprowadzone w okresie od 28 września do 8 października 2020 roku na próbie liczącej 1133 osoby. W badaniach wykorzystano następujące metody badawcze: wywiad bezpośredni przeprowadzony przez ankietera, wywiad telefoniczny i samodzielne wypełnienie ankiety internetowej przez respondenta. W ich wyniku stwierdzono, że znaczna część badanych wyraziła zaniepokojenie stanem środowiska, przy czym największy niepokój wzbudzał u nich stan środowiska w skali globalnej – takich wskazań było aż 70%, obawy w skali krajowej wyrażało 53%, natomiast w skali lokalnej tylko 25% badanych. Respondentów zapytano też o stan czystości okolicy, w której mieszkali. Najlepiej ocenili oni czystość ulic, chodników, dróg i skwerów – 61% wskazań. W przypadku stanu czystości powietrza dobrze oceniło go 51% badanych, a jeśli chodzi o stan wód, dobrą opinię wyraziło tylko 38% osób. Ponadto respondentów zapytano również o to, czy sposób ich życia wpływa na stan środowiska. Aż 81% badanych udzieliło odpowiedzi twierdzącej, 17% było przeciwnego zdania, a 2% nie umiało odpowiedzieć na to pytanie. W związku z tym respondentów zapytano też o działania podejmowane na rzecz środowiska. Najczęściej deklarowali oni: segregowanie odpadów – 95%, niemarnowanie żywności – 93%, używanie energooszczędnych urządzeń AGD – 92%, unikanie używania jednorazowych, plastikowych torebek – 91%, ograniczenie zużycia energii elektrycznej – 90% i wody w swoich domach – 89% (Komunikat z badań CBOS nr 163/2020, [https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K\\_163\\_20.PDF](https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_163_20.PDF), dostęp: 5.03.2023).

Motywacją do podjęcia niniejszego tematu jest niezadowolający stan środowiska w Polsce, o którym informują chociażby GUS (*Ochrona środowiska 2018*, z serii analizy statystyczne, Warszawa 2018, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/srodowisko-energia/srodowisko/ochrona-srodowiska-2018,1,19.html#>, dostęp: 29.05.2020) i GIOŚ (*Stan środowiska w Polsce. Raport 2018*, [http://www.gios.gov.pl/images/dokumenty/pms/raporty/Stan\\_srodowiska\\_w\\_Polsce-apor\\_2018.pdf](http://www.gios.gov.pl/images/dokumenty/pms/raporty/Stan_srodowiska_w_Polsce-apor_2018.pdf), dostęp: 9.03.2020). Największym wyzwaniem środowiskowym, przed jakim stoi Polska, jest zanieczyszczenie powietrza, wód i gleby; ich stan jest na tyle niepokojący, że wymaga podjęcia kompleksowych działań ochronnych. Jednym z podmio-

tów powołanych do tego zadania jest m.in. kadra akademicka. Z tego też względu autorka postanowiła sprawdzić gotowość tej kategorii społecznej do podjęcia działań na rzecz środowiska, przeprowadzając w tym celu badania socjologiczne.

Na potrzebę ochrony środowiska wskazuje się chociażby w ustawie z 2007 roku, która to ochrona stanowi konieczność w obliczu szkód dokonywanych w środowisku. Przez pojęcie szkód w rozdz. I, art. 6, ust. 11 rozumie się „negatywną, mierzalną zmianę stanu lub funkcji elementów przyrodniczych, ocenioną w stosunku do stanu początkowego, która została spowodowana bezpośrednio lub pośrednio przez działalność prowadzoną przez podmiot korzystający ze środowiska” (Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie, Dz.U. 2007, nr 75, poz. 493, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp?id=W-DU20070750493&type=U&name=D20070493Lj.pdf>, dostęp: 7.10.2017). W przypadku wystąpienia takiej szkody – według rozdz. II, art. 9, ust. 2 – podmiot odpowiedzialny za nią zobowiązuje się do: „1) podjęcia działań w celu ograniczenia szkody w środowisku, zapobieżenia kolejnym szkodom i negatywnym skutkom dla zdrowia ludzi lub dalszemu osłabieniu funkcji elementów przyrodniczych, w tym natychmiastowego opanowania, powstrzymania, usunięcia lub ograniczenia w inny sposób zanieczyszczenia lub innych szkodliwych czynników; 2) podjęcia działań naprawczych” (<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp?id=W-DU20070750493&type=U&name=D20070493Lj.pdf>, dostęp: 7.10.2017).

### Kontekst teoretyczny

W artykule analiza wybranych danych została przeprowadzona na podstawie teorii ugruntowanej. Termin „teoria ugruntowana” został stworzony przez Barneya G. Glasera i Anselma L. Straussa. Wkład tego pierwszego w powstanie teorii sprowadza się do skodyfikowania metod stosowanych w badaniach jakościowych – wyszczególnienia sprecyzowanych strategii prowadzenia procesu badawczego i jego wyjaśnienia. Opowiadał się on też za tworzeniem teorii średniego zasięgu. Glaser sprawił, że teoria ugruntowana zaczęła się odznaczać obiektywizmem, empiryzmem, skodyfikowanymi metodami, naciskiem na nowe odkrycia i specjalistyczny język. Straussowi zawdzięcza się natomiast sposób, w jaki postrzegał ludzi, a mianowicie jako jednostki czynnie uczestniczące w życiu społecznym. Według niego procesowi należy nadawać większe znaczenie niż strukturze. Strauss wprowadził ponadto do teorii pojęcie ludzkiego działania, emergentnych procesów, działań mających na celu rozwiązywanie problemów oraz subiektywnych znaczeń, które zależą od języka, jakiego używają ludzie (Charmaz 2009).

Teoria ugruntowana łączy dwie przeciwstawne tradycje socjologiczne – pozytywizm i pragmatyzm oraz badania terenowe. Teoria jest ponadto osadzona w orienta-

cji symbolicznego interakcjonizmu (Herberta Blumera, George’a Herberta Meada, Floriana Znanieckiego). Zgodnie z jego założeniami społeczna rzeczywistość oraz jaźń są konstruowane w trakcie interakcji społecznych i są uzależnione od języka i komunikacji. Interakcja ma charakter dynamiczny i interpretacyjny; odnosi się do tego, jak ludzie konstruują, wdrażają i zmieniają znaczenia i działania. Zgodnie z teorią ugruntowaną dane empiryczne są tworzone przez badacza, gdyż od sposobu, w jaki zbiera on dane, zależy, jakie zjawiska dostrzeże i jakie wnioski wyciągnie. Zgromadzone dane ujawniają poglądy, uczucia, intencje, motywy działania, konteksty i struktury życia codziennego. Teoria ugruntowana pozwala także odpowiedzieć na pytanie, dla kogo dany proces ma istotne znaczenie, a dla kogo – znikome. Ważny jest również sposób, w jaki ludzie o tym procesie informują. Ogólnie istotne jest zatem zrozumienie punktu widzenia respondenta (Charmaz 2009).

Celem teorii ugruntowanej jest umożliwienie przewidywania, wyjaśniania i rozumienia zachowań społecznych, których dotyczy. Zadania te wypełnia, gdy:

- kategorie teoretyczne teorii odpowiadają danym zebranych w trakcie badań;
- umożliwia interpretowanie tego, co zachodzi w obszarze badań, i przewidywanie tego, co zdarzy się w przyszłości;
- opisywane problemy i procesy społeczne wyłaniają się z obserwowanej rzeczywistości;
- daje się modyfikować;
- daje się odnosić do innych obszarów badawczych (Konecki 2000).

Istotnym elementem teorii ugruntowanej jest „metoda ciągłego porównywania” polegająca na łącznym kodowaniu danych i ich analizie w celu wygenerowania teorii. Teoria ugruntowana stanowi zatem także metodę budowania teoretycznej konstrukcji potrzebnej do zrozumienia badanego wycinka rzeczywistości. Ten metodologiczny wymiar teorii ugruntowanej „polega na budowaniu teorii (średniego zasięgu) na podstawie systematycznie zbieranych danych empirycznych” (Glaser i Strauss 1967, s. 1–2). Mogą zostać stworzone dwa rodzaje teorii – rzeczowa i formalna. Rzeczowa jest budowana dla empirycznego obszaru badania socjologicznego, formalna zaś dla conceptualnego obszaru badań. Oba typy teorii przenikają się wzajemnie i oba muszą być ugruntowane w danych (Glaser i Strauss 2009). Autorka nie podejmuje jednak w artykule próby sformułowania teorii na podstawie wyników swoich badań, gdyż dobrana próba badawcza jest stosunkowo mała.

## Metodologia badawcza

Badanie socjologiczne przeprowadzone przez autorkę zostało zrealizowane w dniach 7–29 września 2017 roku wśród dziesięciu wykładowców zatrudnionych na

wydziale nauk humanistycznych/społecznych<sup>1</sup> oraz dziesięciu wykładowców pracujących na wydziale nauk przyrodniczych na jednym z polskich uniwersytetów. W badaniu wzięli udział nauczyciele akademicy posiadający co najmniej stopień naukowy doktora. Wybór wydziałów został dokonany w sposób celowy, pozwalający porównać wiedzę i postawy wykładowców specjalizujących się w odmiennych obszarach nauki. Wybór konkretnych osób, które wzięły udział w badaniu, odbył się na podstawie doboru przypadkowego, co oznacza, że w badaniu uczestniczyły osoby, które przebywały w swoim miejscu pracy we wskazanym czasie<sup>2</sup>. Dokładniejsza charakterystyka dotycząca próby badawczej znajduje się w tabeli 1.

Tab. 1. Charakterystyka próby badawczej (dane w liczbach)

|                              | Wykładowcy nauk przyrodniczych | Wykładowcy nauk humanistycznych/społecznych |
|------------------------------|--------------------------------|---------------------------------------------|
| <b>Płeć</b>                  |                                |                                             |
| mężczyzna                    | 5                              | 6                                           |
| kobieta                      | 5                              | 4                                           |
| <b>Wiek</b>                  |                                |                                             |
| 46–55                        | 3                              | 5                                           |
| 36–45                        | 5                              | 3                                           |
| do 35 lat                    | 1                              | 1                                           |
| 56–65                        | 0                              | 1                                           |
| pow. 65 lat                  | 1                              | 0                                           |
| <b>Tytuł/stopień naukowy</b> |                                |                                             |
| dr/dr inż.                   | 6                              | 7                                           |
| dr hab.                      | 3                              | 2                                           |
| prof. dr hab.                | 1                              | 1                                           |

Źródło: badania własne.

Wykorzystaną technikę badawczą stanowił kwestionariusz ankiety, który respondenci wypełniali osobiście w obecności badacza; jego uzupełnienie zajmowało badanym około 20–30 minut. Kwestionariusz jako źródło wywołane zawierał pięć pytań „otwartych” oraz czternaście „zamkniętych”, w tym dwa „filtrujące” – kierujące respondentą do odpowiedniego pytania. Ankieta składała się z trzech części: pierwsza dotyczyła prywatnych poglądów i postaw przejawianych przez respondentów wobec środowiska; druga odnosiła się do prezentowa-

<sup>1</sup> Gwoli ścisłości należy zaznaczyć, że choć problematyka i metodologia badań w naukach społecznych i humanistycznych różnią się od siebie, autorka połączyła obie te kategorie, gdyż przedmiotem zainteresowania obu jest człowiek i jego działalność, a sam badacz jest częścią tego badanego świata. W odróżnieniu od nich przedstawiciele przyrodznawstwa zajmują się środowiskiem naturalnym, czyli otoczeniem zewnętrznym wobec badacza.

<sup>2</sup> W czerwcu 2017 roku wśród sześciu wykładowców tej samej uczelni przeprowadzone zostało badanie pilotażowe.

nia przekonań i zachowań w życiu publicznym – zawodowym; trzecią część stanowiła metryczka. Obecność badacza w trakcie wypełniania kwestionariusza przez respondentów pozwoliła wykorzystać przy analizie także drugą pomocniczą technikę, jaką jest obserwacja, na podstawie której uzyskano dodatkowe informacje dotyczące sposobu zachowania respondentów podczas badania. Ponadto w niektórych przypadkach z inicjatywy respondentów podejmowane były rozmowy stanowiące komentarze do wypełnianych pytań, co stanowi trzecie źródło danych uzyskanych przez badacza.

Autorka zrealizowała wśród wykładowców badania, których tematem były: „Wartości środowiskowe w świadomości nauczycieli akademickich specjalizujących się w naukach humanistycznych/społecznych oraz przyrodniczych”. Na podstawie zebranego materiału w artykule przeprowadzona została analiza danych pozwalająca zweryfikować następujące hipotezy:

**H1:** Wykładowcy nauk przyrodniczych prezentują szerszą i gruntowniejszą wiedzę na temat środowiska i jego ochrony niż wykładowcy nauk humanistycznych.

**H2:** Wykładowcy nauk przyrodniczych prezentują zachowania bardziej prośrodowiskowe niż wykładowcy nauk humanistycznych.

Pomocne przy sformułowaniu przedstawionych wyżej hipotez były trzy zmienne: profil wydziału, na którym zatrudnieni byli wykładowcy, poziom przejawianej przez nich wiedzy oraz deklarowane zachowania. W przypadku pierwszej hipotezy założono, że przyrodnicy prowadzący działalność naukowo-dydaktyczną posiadają gruntowniejszą i bardziej specjalistyczną wiedzę na temat środowiska, jego zagrożeń i ochrony niż humaniści, którzy są z kolei specjalistami w odmiennym zakresie: nauk o kulturze. Kryterium podziału tych dwóch obszarów nauki stanowi działalność ludzka, czyli przedmiotem badań nauk przyrodniczych jest to, co stworzyła sama przyroda, natomiast nauk humanistycznych/społecznych – to, co stworzył człowiek (Sobczyńska i Szczuciński 2006). W przypadku drugiej hipotezy założono z kolei, że posiadana przez przyrodników specjalistyczna wiedza biologiczna pomaga w rozwijaniu świadomości środowiskowej i sprzyja tej aktywności. Przy czym ważne jest nie tylko poszerzanie wiedzy, ale i cenień odpowiednich wartości oraz przestrzeganie zasad pozwalających funkcjonować w zgodzie z otaczającym środowiskiem.

## Analiza danych empirycznych

Niniejsza część rozpoczyna się od przedstawienia danych dotyczących posiadanej przez respondentów wiedzy. W tym celu w kwestionariuszu poproszono ich o udzielenie odpowiedzi na dwa pytania – jedno z zakresu humanistyki oraz jedno z obszaru przyrodoznawstwa. Pytania odnosiły się do poziomu obejmującego pro-

gram nauczania w szkole podstawowej. Celem umieszczenia ich w ankiecie było stwierdzenie, czy istnieją różnice w poziomie wiedzy prezentowanej przez wykładowców nauk humanistycznych/społecznych i przyrodniczych. Zgodnie ze wstępnym założeniem autorka oczekiwała, że przyrodnicy lepiej odpowiedzą na pytania dotyczące klimatu, a humaniści na pytania dotyczące literatury.

Pierwsze pytanie obejmowało wymienienie trzech dzieł amerykańskiego noblisty Ernesta Hemingwaya. Różnice w odpowiedziach respondentów nauk przyrodniczych i humanistycznych nie były znaczące. Tylko jeden humanista i jeden przyrodnik poprawnie odpowiedzieli na to pytanie. Obie te osoby posiadały tytuł profesora. Po dwóch wykładowców z każdego wydziału podało dwie poprawne odpowiedzi. Z kolei żadnej odpowiedzi nie umiało wskazać dwóch przedstawicieli przyrodoznawstwa i aż czterech nauczycieli nauk humanistycznych. Najczęstszą odpowiedzią był *Stary człowiek i morze*. Ponadto wśród wszystkich podanych na to pytanie odpowiedzi pojawiły się też błędne, których udzieliły dwie osoby – po jednej z każdego wydziału.

Drugie pytanie dotyczyło wymienienia trzech gazów cieplarnianych. W tym przypadku różnice między przyrodnikami i humanistami były znaczące, a mianowicie sześciu przedstawicieli nauk przyrodniczych i tylko dwóch humanistów poprawnie odpowiedziało na pytanie. Ponadto każdy z przyrodników wskazał co najmniej jeden taki gaz, podczas gdy aż czterech humanistów (podobnie jak w przypadku pytania o dzieła Hemingwaya) nie było w stanie podać ani jednego. Najczęściej wskazywanym gazem był dwutlenek węgla. Przy pytaniu o ocieplanie się klimatu nie pojawiły się żadne błędne odpowiedzi.

Wyniki te wskazują, że o ile przyrodnicy na ogół posiadali wiedzę z zakresu nauk biologicznych, o tyle przedstawiciele nauk humanistycznych i społecznych nie posiadali dokładnej wiedzy z zakresu literatury. Tym samym teza, którą stawia chociażby I. Jacyna, że człowiek zaliczany do inteligencji powinien posiadać podstawową wiedzę humanistyczną i przyrodniczą (Jacyna 1987), nie znajduje potwierdzenia w uzyskanych wynikach badań. Należy jednak zaznaczyć, że w kwestionariuszu zostało zawarte tylko jedno pytanie dotyczące światowej literatury i z pewnością nie przesądza ono o prezentowanym przez wykładowców poziomie wiedzy z zakresu humanistyki w ogóle. Ponadto nauczyciele akademicki są specjalistami w wybranej dziedzinie naukowej, która często obejmuje wąski zakres wiedzy. Ich kompetencji – w obszarze, którym się zajmują – w żaden sposób nie podważa to, że mieli trudności z odpowiedzią na pytania dotyczące literatury światowej czy klimatu ziemskiego. Wykładowcy z obu wydziałów wykazywali zaskoczenie pytaniem o dzieła Hemingwaya; wywoływało ono u nich poczucie winy, że powinni na nie odpowiedzieć, a w danej chwili nie są w stanie tego uczynić. Rzadko jednak przyznawali się do niewiedzy, częściej reakcją na to pytanie było pomijanie go milczeniem. Mniejsze zaskoczenie wśród wykładowców wzbudzało natomiast pytanie o gazy cieplarniane, po części dlatego,

że przyrodnicy na ogół nie mieli z nim większego problemu. Odczuwany przez wykładowców wewnętrzny dyskomfort (z powodu pytania o dzieła Hemingwaya) prawdopodobnie wynikał z głębokiej chęci podtrzymania własnego wizerunku – zarówno wobec siebie samego, jak i wobec innych (badaczy) – jako wykształconej osoby o wszechstronnej wiedzy (Mead 1975).

Kolejne pytanie zadane respondentom dotyczyło wagi, jaką w opinii osób badanych należy przypisać ochronie środowiska. Udzielone przez wykładowców odpowiedzi nie ujawniły znaczących różnic między przyrodnikami i humanistami. Dość zgodnie opowiedzieli się oni za uznaniem ochrony środowiska za bardzo ważną (choć nie najważniejszą) kwestię społeczną. Warto zaznaczyć, że stanowisko to jest zbieżne z wynikami, jakie uzyskał w swoich badaniach CBOS w 2020 roku i które zostały przytoczone we wprowadzeniu. Motywem skłaniającym do nadania znaczącej rangi trosce o przyrodę mogło być wewnętrzne przekonanie respondentów, że dbanie o środowisko ma faktycznie istotne znaczenie, bądź jedynie potrzeba pozostania w zgodzie z oczekiwaniami społecznymi. Charakter badania nie pozwolił na zweryfikowanie motywów, którymi respondenci się kierowali.

W celu zweryfikowania deklaracji respondentów dotyczącej wagi ochrony środowiska zapytano ich, czy robią coś na rzecz otoczenia przyrodniczego. Również w tym przypadku na ogół respondenci z obu wydziałów przyznawali, że „raczej takie działania podejmują”. Co ciekawe, po trzech badanych nie umiało się do tej kwestii ustosunkować. Tym samym nie odnotowano znaczących różnic w wyrażanych opiniach między wykładowcami nauk przyrodniczych i humanistycznych. Badani odpowiadali zgodnie z własnym rozumieniem wyrażenia: „działanie na rzecz środowiska”; tym samym to, co dla jednej osoby mogło stanowić taką czynność, dla innej mogło taką nie być.

Następnie respondentów zapytano w sposób bardziej szczegółowy, jakie konkretne działania podejmują z myślą o środowisku. Było to pytanie „otwarte” i badani mieli sami wpisać odpowiedź. Wykładowcy nauk przyrodniczych udzielali bardziej zróżnicowanych odpowiedzi niż nauczyciele przedmiotów humanistycznych, przy czym tylko nieliczne działania wymagały znacznego nakładu pracy i czasu ze strony respondentów. Ogólnie kadra akademicka wymieniała średnio od dwóch do czterech czynności podejmowanych na rzecz środowiska, najchętniej przyznawała się do segregowania odpadów. Odpowiedź taka najczęściej była też wskazywana we wspomnianych badaniach CBOS-u. Nieco rzadziej wykładowcy wskazywali natomiast na swą prośrodowiskową działalność dydaktyczną i naukową. Ponadto pojawiały się też opinie dotyczące używania ekologicznego środka transportu i oszczędzania zasobów. Mimo że w sumie respondenci wymieniali wiele różnych czynności, blisko połowa z nich dotyczyła „czynności biernych”, zdecydowanie mniej z wymienionych działań można zakwalifikować jako „czynności aktywne”, przejawiające się chociażby w wykazywaniu inicja-

tyw i angażowaniu się w przedsięwzięcia przy współpracy z innymi podmiotami. Podejmowanie biernych działań charakteryzowało też respondentów, których przebadał CBOS. Ponadto należy zauważyć, że przyczyną podejmowania niektórych deklarowanych działań może być nie tylko wzgląd na ochronę środowiska, ale także czynnik finansowy.

Autorka chciała również sprawdzić, czy zachowania respondentów w ciągu ostatnich lat uległy zmianom i stały się bardziej przyjazne środowisku. Ogólne wyniki wskazują, że mimo iż modyfikacja zachowań humanistów zdarzała się rzadziej niż u przyrodników, to dotyczyła większej liczby aspektów. Zgodnie z deklaracjami – zachowania, które najczęściej badani zmieniali, dotyczyły sposobu utrzymania domu/mieszkania. Wykładowcy chętnie też korygowali nawyki żywieniowe. Liczne wskazania uzyskała ponadto zmiana środka transportu, a także zmiana rodzaju kupowanej odzieży.

Respondentów zapytano również o motywy zmian swoich nawyków. W przypadku humanistów cenniejszą wartość niż środowisko stanowiło zdrowie i to ono motywowało badanych do zmiany zachowań – głównie nawyków żywieniowych. Należy przy tym zwrócić uwagę, że stan zdrowia w pewnym stopniu zależy także od kondycji środowiska. Z kolei w przypadku przyrodników głównie czynnik finansowy motywował ich do zmiany sposobu utrzymania mieszkania czy środka transportu. Różnice wśród wskazywanych przyczyn skłaniających respondentów do zmiany zachowań nie były jednak duże. Respondenci tłumaczyli zmianę swoich zachowań zarówno względami niematerialnymi, jak i materialnymi, które często idą w parze.

## Zakończenie

W artykule została podjęta próba poznania wiedzy respondentów na temat ochrony środowiska i ich postaw wobec tego zagadnienia w oparciu o założenia teorii ugruntowanej. Na podstawie dokonanej analizy autorka nie podjęła się jednak sformułowania teorii, gdyż zakres przeprowadzonego badania był stosunkowo wąski – obejmował dwudziestu wykładowców z jednej uczelni wyższej. Jeśli zatem teoria taka miałaby zostać skonstruowana, konieczne byłoby podjęcie dalszych badań w tym obszarze, obejmujących wykładowców także z innych uczelni.

Co więcej, badania zostały przeprowadzone, gdy w Polsce temat zagrożeń i ochrony środowiska nie był jeszcze w przestrzeni publicznej podejmowany tak często jak w ostatnich latach (TVN24, <https://tvn24.pl/tvnmeteo/nauka/zanieczyszczenie-srodowiska-przyczyna-jednego-na-szesc-zgonow-wyniki-najnowszych-badan-st5718113>, dostęp: 11.06.2024). Przykładowo w różnych programach informacyjnych zaczęto przedstawiać m.in. wnioski z cyklicznie publikowanych raportów IPCC.

Zaczęły też powstawać lub rozwijać się organizacje i stowarzyszenia, które zajmują się zanieczyszczeniem i ochroną środowiska, jak np. Polski Alarm Smogowy. Ten ruch obywatelski zabiega o poprawę stanu miejskiego powietrza (PAS, <https://polskialarmsmogowy.pl/>, dostęp: 11.06.2024). Znaczenie jego działalności jest bardzo istotne, gdyż zanieczyszczenie powietrza w Polsce stanowi jeden z najważniejszych problemów środowiskowych. Mimo że autorka przeprowadziła badania, zanim temat zagrożenia i ochrony środowiska zyskał na znaczeniu i stał się modny, należy pamiętać, że ich uczestnikami byli przedstawiciele kadry akademickiej, którzy posiadają specjalistyczną wiedzę i świadomość problemów otaczającego świata, w tym problemów środowiskowych. Tym samym stanowisko wykładowców nie powinno być podatne na trendy i tendencje, jakie występują w przestrzeni publicznej. Innymi słowy, wiedza i postawa elity intelektualnej nie zależą od tematów występujących w mediach, co więcej, to naukowcy powinni nadawać ton debacie środowiskowej. Badania przeprowadzone przez autorkę są zatem ważne, a ich wyniki są w wielu kwestiach zbieżne z wnioskami uzyskanymi przez CBOS, który trzy lata później zrealizował badanie na temat świadomości ekologicznej Polaków. Porównując oba badania, należy zauważyć, że ogólne stanowiska dotyczące postrzegania ochrony środowiska oraz działań, jakie na jego rzecz podejmują respondenci, są podobne. Nie byłoby w tym nic dziwnego, gdyby nie fakt, że w badaniach CBOS-u badanymi byli zwykli, pełnoletni mieszkańcy Polski, natomiast w badaniach autorki – wyłącznie kadra akademicka, od której oczekuje się większego zaangażowania w działania na rzecz środowiska.

W celu sformułowania wniosków końcowych należy poddać weryfikacji zaproponowane w artykule hipotezy. Gwoli przypomnienia przedstawiają się one następująco:

**H1:** Wykładowcy nauk przyrodniczych prezentują szerszą i gruntowniejszą wiedzę na temat środowiska i jego ochrony niż wykładowcy nauk humanistycznych.

**H2:** Wykładowcy nauk przyrodniczych prezentują zachowania bardziej prośrodowiskowe niż wykładowcy nauk humanistycznych.

Poziom posiadanej przez respondentów wiedzy został określony na podstawie danych uzyskanych z odpowiedzi na pytanie o gazy cieplarniane. Na podstawie dokonanej analizy stwierdzono, że wykładowcy odpowiedzieli zgodnie z oczekiwaniami – przyrodnicy na ogół dobrze sobie radzili z pytaniem, natomiast humaniści mieli z nim znaczne problemy. Ponadto analiza wykazała, że deklarowane zachowania respondentów raczej nie zależały od stanu ich wiedzy przyrodniczej, o czym świadczy fakt, iż zarówno przyrodnicy, jak i humaniści w większości opowiedzieli się za potrzebą ochrony środowiska i przyznawali się do podejmowania działań przyjaznych środowisku. Tym samym wnioski te skłaniają do przyjęcia pierwszej z zaproponowanych hipotez.

W przypadku drugiej hipotezy różnice w deklaracjach odnośnie do znaczenia przypisywanego ochronie środowiska nie były znaczne. Przy ogólnym pyta-

niu o podejmowanie działań ochronnych nie odnotowano istotnych różnic między badanymi grupami respondentów. Wykładowcy nauk przyrodniczych i humanistycznych na ogół twierdzili, że taką aktywność wykazują. Przy bardziej szczegółowych pytaniach ujawniono, że nieco chętniej do działań na rzecz środowiska przyznawali się przyrodnicy. Częściej zmieniali oni również swoje zachowania i nawyki na takie, które sprzyjają środowisku<sup>3</sup>. Należy podkreślić, że różnice w prezentowanych postawach nie były jednak znaczne. Z pewną ostrożnością można zatem przyjąć także drugą hipotezę.

Wyniki badań ujawniły wyraźne niedostatki w świadomości środowiskowej prezentowanej przez wykładowców jednego z polskich uniwersytetów. Oznacza to, że o ile wiedza humanistyczna powszechnie postrzegana jest jako wiedza ogólna, którą każdy wykształcony człowiek powinien posiadać, o tyle wiedza przyrodnicza – tak ważna obecnie dla jednostek i całych społeczeństw – jest traktowana jako „nieobowiązkowa”, trudna i specjalistyczna. Wyzwaniem, przed jakim stoi zbadana kadra akademicka, jest zatem wykorzystywanie posiadanej wiedzy w celu większego zaangażowania w podejmowanie wielostronnych działań z myślą o poprawie stanu środowiska. To właśnie elity intelektualne są powołane do podjęcia się tego zadania, gdyż dzięki temu mają szansę stać się wzorem do naśladowania dla reszty społeczeństwa.

## Bibliografia

- Bartoszek A., 2003, *Kapitał społeczno-kulturowy młodej inteligencji wobec wymogów rynku*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Çelikler D., 2013, „Awareness about Renewable Energy of Pre-service Science Teachers in Turkey”, *Renewable Energy* 60: 343–348.
- Charmaz K., 2009, *Teoria ugruntowana: praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*, tłum. B. Komorowska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gella A., 2001, *Intelligentsia and the Intellectuals: Theory, Method and Case Study*, Sage.
- GIOŚ, *Stan środowiska w Polsce. Raport 2018*, [http://www.gios.gov.pl/images/dokumenty/pms/raporty/Stan\\_srodowiska\\_w\\_Polsce-aport\\_2018.pdf](http://www.gios.gov.pl/images/dokumenty/pms/raporty/Stan_srodowiska_w_Polsce-aport_2018.pdf) (dostęp: 9.03.2020).
- Glaser B. G., Strauss A. L., 1967, *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, New Brunswick–London: A Division of Transaction Publishers.
- Glaser B. G., Strauss A. L., 2009, *Odkrywanie teorii ugruntowanej. Strategie badania jakościowego*, tłum. M. Gorzko, Kraków: NOMOS.
- GUS, 2018, *Ochrona środowiska 2018*, z serii analizy statystyczne, Warszawa, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/srodowisko-energia/srodowisko/ochrona-srodowiska-2018,1,19.html#> (dostęp: 29.05.2020).

---

<sup>3</sup> Wszystkie informacje zebrane od respondentów stanowiły ich słowne deklaracje, które trudno zweryfikować w praktyce. Nie muszą one odzwierciedlać stanu faktycznego. Z tego też względu należy z pewną ostrożnością traktować uzyskane wyniki.

- Guven G., Sulun Y., 2017, „Pre-service Teachers’ Knowledge and Awareness about Renewable Energy”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 80: 663–668.
- Jacyna I., 1987, *Czy zadepczemy przyrodę?*, Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Konecki K. T., 2000, *Studia z metodologii badań jakościowych: Teoria ugruntowana*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kurczewska J., 1998, „Inteligencja”, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 1, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Major L., Namestovski Z., Horak R., Bagany A., Pinter Krekić V., 2017, „Teach it to Sustain it! Environmental Attitudes of Hungarian Teacher Training Students in Serbia”, *Journal of Cleaner Production* 154: 255–268.
- Mead G. H., 1975, *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, tłum. Z. Wolińska, Warszawa: PWN.
- PAS, <https://polskialarmsmogowy.pl/> (dostęp: 11.06.2024).
- Sobczyńska D., Szczuciński A. (red.), 2006, *Świat natury i świat techniki*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM.
- Świadomość ekologiczna Polaków, Komunikat z badań CBOS nr 163/2020. [https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K\\_163\\_20.PDF](https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_163_20.PDF) (dostęp: 5.03.2023).
- Tan C., 2014, „An Assessment of Pre-service teachers’ Attitudes toward Books on Environment and Relationship between Attitudes and Environmental Behaviours; Environmental thinking”, *Procedia: Social and Behavioral Sciences* 116: 4357–4361.
- TVN24, <https://tvn24.pl/tvnmeteo/nauka/zanieczyszczenie-srodowiska-przyczyna-jednego-na-szeszczonow-wyniki-najnowszych-badan-st5718113> (dostęp: 11.06.2024).
- Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie, Dz.U. 2007, nr 75, poz. 493, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp?id=WDU20070750493&type=U&name=D20070493Lj.pdf> (dostęp: 7.10.2017).
- Wywiad z Tomaszem Zaryckim pt. *Jakie elity dla rozwoju Polski?* przeprowadzony przez Marcina Wandałowskiego, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/tomasz-zarycki-jakie-elity-dla-rozwoju-polski/> (dostęp: 19.10.2017).
- Zarycki T., 2008, *Kapitał kulturowy: Inteligencja w Polsce i w Rosji*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.